

<https://doi.org/10.23939/shv2021.01.046>

Пауль Штефан¹

(Переклад з нім. Віталія Мудракова)

ВЧИТИСЯ БАЧИТИ. НІЦШЕ, ТРАМП І НОВІТНІ МЕДІА²

I. Вступ: небачений випадок

20 січня 2017 року під заголовком «унікально американський» («*uniquely American*») відбулася інавгурація 45-го президента Сполучених Штатів Америки Дональда Трампа. Те, що на початку мала бути «неймовірна кількість, можливо навіть така, що встановить новий рекорд присутніх учасників»³, передікав сам Трамп уже 9 січня. У своїй промові він запевняє, що ця подія є історичним моментом і стверджує: «Ви, десятки мільйонів [*zu Dutzenden / tens of millions*], зібралися разом, щоб стати частиною історичного руху, якого світ ще ніколи не бачив»⁴. Проте це буквально передане висловлювання, не відповідає ані кількості виборців Трампа, який хоча й неочікувано переміг на виборах, усе ж явно поступався і кількістю голосів Клінтон, і кількістю делегатів від виборчих колегій.

Динамічне фільмування з повітря Національного торгового центру чітко показало, що Трампова аудиторія становила лише частину від тієї кількості, яку мав Обама у 2009 році⁵. Навіть якщо фахівцям важко дати точну оцінку, всі факти свідчать про те, що Трамп не лише мав набагато менше

прихильників, ніж Обама, але й що його інавгурацію відвідала менша кількість людей. І це навіть більшою мірою правда, зважаючи на рейтинги його виступу на телебаченні та в цифрових ЗМІ⁶.

Але всі ці факти були не на користь Трампу та його прибічникам. Наступного дня після церемонії сам Трамп звинуватив медіа у брехні, стверджуючи, що зі своєї трибуни бачив 1,5 мільйона своїх прибічників. Дослівний текст цієї заяви є вельми характерний: «Я виступав із промовою. Я озирнувся, площа виглядала [*sic*] так, наче там був мільйон, півтора мільйона людей»⁷.

Того самого дня пресекретар білого дому Шон Спікер заявив, що, мовляв, його бос у Вашингтоні, як і у всьому світі, зібрав «найбільшу публіку, яка коли-небудь ставала свідком інавгурації»⁸. Він послався на багато спотворених тверджень щодо фактів і лайливо висловлювався про ЗМІ⁹. Врешті, до насмішок вдалася, звісно, й радниця Трампа Келліан Конвей, яка наступного дня в інтерв'ю «Альтернативні факти»¹⁰ сказала, що підтримала б Спікерові та Трампові твердження. На що модератор їй відповів: «Альтернативні факти не є фактами; вони є неправдою».

Махінація щодо точної кількості глядачів та відвідувачів інавгурації Трампа є тільки однією зпоміж багатьох невідповідностей навколо цієї події¹¹. До того ж, це лише один із незлічених

¹ Пауль Штефан живе і працює у Ляйпцизі та Ганновері. Він студював філософію, соціологію та германістику в Франкфуртському університеті імені Гете, а також в Дублінському університеті. Пауль Штефан співзасновник та редактор філософського журналу *Narthen*. У 2020 році він опублікував монографію «*Філософія бороди. Значущі екземпляри*» (Берлін), а також «*Ліве ніцшеанство. Вступ*» (Фрайбург).

² Я хотів би скористатися можливістю подякувати Люїзі Арнольд, Александрі Колліг, Александру Ніхоффу, Ронні Райнхардту, Георгу Спу, Гансу Стефану та Мірко Штіберу за їхні численні виправлення, пов'язані зі змістом, а також, звісно, Віталію Мудракову за переклад цього тексту українською мовою.

Перекладено за виданням: Stefan, P. (2018). *Sehen lernen. Nietzsche, Trump und die neusten Medien*. In Kotzur, M. (Hrsg.). *Wenn Argumente scheitern. Aufklärung in Zeiten des Populismus*, 33-52. Münster: Mentis. Публікується з дозволу автора.

³ Patrick Healy: Donald Trump Says He's Not Surprised by Meryl Streep's Golden Globes Speech, in: *The New York Times*, 09.01.17, https://www.nytimes.com/2017/01/09/movies/trump-meryl-streep-golden-globes-speech.html?_r=0 (zuletzt abgerufen 08.09.17).

⁴ Donald J. Trump: *Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery. Inaugural Address*, <https://www.whitehouse.gov/inaugural-address> (zuletzt abgerufen 08.09.17).

⁵ Vgl. etwa Troy Griggs / Tim Wallace / Karen Yourish: Trump's Inauguration vs. Obama's: Comparing the Crowds, in: *The New York Times*, 20.01.17, https://www.nytimes.com/interactive/2017/01/20/us/politics/trump-inauguration-crowd.html?_r=0 (zuletzt abgerufen 08.09.17).

⁶ Vgl. Dan Evon: *Matters of Size*, <http://www.snopes.com/trump-inauguration-viewership/> (zuletzt abgerufen 08.09.17).

⁷ Timothy B. Lee: *Trump claims 1.5 million people came to his inauguration. Here's what the evidence shows*, <http://www.vox.com/policy-and-politics/2017/1/21/14347298/trump-inauguration-crowd-size> (zuletzt abgerufen 08.09.17).

⁸ Elle Hunt: Trump's inauguration crowd: Sean Spicer's claims versus the evidence, in: *The Guardian*, 22.01.17, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/22/trump-inauguration-crowd-sean-spicers-claims-versus-the-evidence> (zuletzt abgerufen 08.09.17).

⁹ Vgl. ebd.

¹⁰ Aaron Blake: *Kellyanne Conway says Donald Trump's team has 'alternative facts.'* Which pretty much says it all, in: *The Washington Post*, 22.01.17, https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/01/22/kellyanne-conway-says-donald-trumps-team-has-alternate-facts-which-pretty-much-says-it-all/?utm_term=.56d1b77b1ca2 (zuletzt abgerufen 08.09.17).

¹¹ Vgl. Chloe Farand: Donald Trump did not write his inauguration speech, White House admits., in: *Independent*, 22.01.17, <http://www.independent.co.uk/news/world/politics/>

прикладів, м'яко кажучи, недбалого поведження Трампа і його команди із фактами. Проте цей випадок показовий. Між тим, ще у листопаді 2016 прихильна до Трампа CNN-ведуча Скотті Нелл Г'юз у вельми філософський спосіб щодо цього своєрідного трампового відношення до правди «утнула»: «Єдине, що цікаво було спостерігати у цій [усій] виборчій кампанії-боротьбі, – це те, як люди кажуть, що “факти є фактами” про те, що справжніми фактами не є. Кожен має своє бачення – це начебто коли оглядають рейтинги або бачать наполовину повну склянку води. Кожен може у свій спосіб тлумачити факти як правду або як неправду. Проте, на жаль, вже немає речей, які б залежали від [sic] цих фактів, більше немає»¹².

Г'юз виступає тут не із засадничо пізнавальним твердженням, а з діагностично часовим: у культурному кліматі, в якому ми живемо, більше немає фактів, усе ніби стало об'єктом інтерпретації. Цей діагноз часу не є чимось новим. Уже на початку 90-х років Жан Бодріяр¹³ висловив думку, що величезна кількість маніпуляцій мас-медіа сьогодні унеможливує розмежування реального факту та його медіального подання. Нове тільки те, що вони щонайменше неявно використовуються як потужний аргумент у політичному дискурсі: якщо й без того незрозуміло, що є брехливими новинами («Lügenpresse») чи, точніше, «fake news», а що ні, то, здається, правомірно просто виходити із власної точки зору і спиратися на власні «альтернативні факти», – принаймні, як у випадку Трампа, – просто із власного сприйняття тут і тепер.

II. Двоакний погляд

Така сентенція була би виправдана, якщо б її власна специфічна ситуативність (Situiertheit) [тобто контекст, у якому хтось перебуває] уможливлювала щонайменше адекватний, а в ідеалі привілейований доступ навіть до певних фактів. Але Трамп на момент виголошення промови знаходився радше в особливо поганому, аніж в особливо хорошому місці: як показують фото¹⁴, з трибуни взагалі неможливо отримати адекватного огляду величезного Національного торгового центру – натовп завжди виглядає однаково великим. Не є раціональним усяк

раз когось звинувачувати у брехні, хто, виходячи із інших «фактів», доходить інших висновків. Натомість, це ілюструє появу додаткового фактичного твердження, яке не може бути виведене виключно з простої (реальної або передбачуваної) помилки іншого. Але як можлива раціональна дискусія з тим, хто принципово не довіряє всім визнаним джерелам фактів і звинувачує їх у систематичній брехні?

Трамп та його прихильники з винятковою недовірою ставляться до усіх визнаних інституцій, особливо до науки та ЗМІ, й у світі брехні відчують більш виправданим вірити своїм інтуїціям та суб'єктивним переживанням, аніж тому, що їм розповідає «істеблшмент». Критична сучасна діагностика Бодріяра та інших інтелектуалів переосмислюється під реакційним знаменням: замість того щоб прагнути іще дбайливішого збору об'єктивних фактів та оформлення узгоджених інтерпретацій, аніж це роблять відомі медіа, у крайньому разі просто скаржаться на те, що сьогодні ані одне, ані інше не є можливим, утримуючись, проте, саме від позитивних контраргументів (Gegenurteils), нестримно спокушаючись суб'єктивізмом.

Тому ми, видається, маємо справу з якісно іншим розумінням правди та раціональності у Трампа та його прихильників, аніж зі звичною точкою зору здорового глузду (*common sense-Auffassung*), який є основоположною характеристикою фундаментальної науки та журналістики. Неважливо, чи Трамп, Спікер та компанія дійсно представляють цю «альтернативну» правду – вагання Конвей перед її виступами про «альтернативні факти» та її сміх під час і після цієї заяви є вельми характерними. Зрозуміло, що вони є успішним агітаційним інструментом для мобілізації своїх прихильників. Вони покликаються на те, що можна назвати «дитячою» концепцією правди: дитина ще не може провести чіткої демаркаційної лінії між фактичністю (Faktizität) світу та його інтерпретацією, і у випадку сумніву вона вперто наполягає на своєму бажаному міркуванні. Доросле життя ж вчить, що, в інтерпретованому погляді на світ треба абстрагуватися від своїх інтересів і керуватися фактами – це втомливий і часто болісний процес. Наскільки все ж простіше побачити світ очима дитини і дзеркально знайти в ньому свої відчуття!

Ця думка масово підтримується, оскільки нові цифрові медіа змогли витворити фундаментальну недовіру до усталених аналогових ЗМІ, наскільки переконливо, як ніколи раніше, забезпечуючи водночас неймовірну кількість інформації, доступ до якої кожен користувач може отримати за декілька секунд і одразу ж самостійно сформулювати власну точку зору.

white-house-admitted-donald-trump-inauguration-speech-stephen-miller-steve-bannon-batman-a7540046.html (zuletzt abgerufen 08.09.17) und Linda Qiu: Fact-checking Donald Trump's inaugural address, in: *Politifact*, 20.01.17. <http://www.politifact.com/truth-o-meter/article/2017/jan/20/donald-trumps-inaugural-address-fact-checked/> (zuletzt abgerufen 08.09.17).

¹² Blake, Kellyanne Conway says.

¹³ Jean Baudrillard: *La Guerre du Golfe n'a pas eu lieu*, Paris 1991.

¹⁴ Vgl. Lee, Trump claims.

Цей інформаційний потік має просвітницький вплив на підставі того, що я називаю «дорослим розумінням правди» і використаю це цілеспрямовано, щоб на основі якомога більших перспектив сформувавши якомога нюансованіший і диференційованіший погляд на світ. Проте якщо я виходжу із дитячого розуміння, то цей неохопний потік інформації слугує мені як виправдання і я підбираю саме те, що підтверджує мою інтуїцію, та відфільтрую усе інше. А завдяки алгоритмам Твіттера, Амазону, Гугл, Фейсбуку сам процес усунення (навіть фактів – *В.М.*) здійснюють за мене машини. Я можу абсолютно пасивно віддатися інформаційним потокам та їх сенсаціям, які забезпечують мене розважальними й шокуючими новинами, на які я безпосередньо реагую відповідно до моїх усталених поглядів, які у такий спосіб завжди підтверджуються: я завжди вивчаю тільки те, що я й так до того вже знав. Увагу привертає при цьому саме те, що краще за все може збуджувати мою дитячу рефлексію – через поляризуючі скандальні висловлювання у щонайкоротших реченнях та з щонайяскравішими картинками. І з цієї точки зору дискусії щодо інавгурації Трампа є симптоматичними: тим, що так роздратовувало людей у соціальних мережах, був, як і завжди, не зміст звернення Трампа та сфальсифіковані у ньому факти або його політична програма (*Agenda*); навпаки, увага акцентувалася на протистоянні картинок, у якому перемогли противники Трампа завдяки демонстрації зніmkів з повітря. Але хіба це не була Піррова перемога і хіба вони самі не попалися на гачок Трампа? Хіба, таким чином, не відвернули увагу від дійсно суттєвих скандальних змістів його політики? І хіба у такий спосіб не було підтверджено, нібито сьогодні не існує фактів, а тільки маніпуляція через картинки та лозунги? Чи дійсно противники Трампа достовірно репрезентують зовсім інше ставлення до правди; або хіба це ще одна політична програма (*Polit-Racket*) з певними інтересами, яка домагається уваги?

Все це вказує на питання, яке вже не є просто часово-діагностичним, а справді філософським: чи є різниця між «дитячим» і «дорослим» баченням настільки категоричною? Чи не є відсилання до чіткого розмежування між ними просто вмільм риторичним маневром з маніпулятивним наміром? І якщо існує справді суттєва різниця між двома розуміннями істини, які вагомі причини можуть бути використані, щоб переконати когось вибрати одне чи інше? Отже, як можна переконати когось у цінності аргументації, якщо він вважає фундаментальні міркування простою грою інструментальних цінностей?

III. Натовп проти філософа¹⁵: два види істини у філософській традиції

Підозра того, що філософська основа реакційних політичних рухів нібито ґрунтується на ірраціоналізмі та суб'єктивізмі, не є чимось новим і була висловлена Сартром¹⁶, Адорно і Горкгаймером¹⁷, Лукачем¹⁸ і Габермасом¹⁹ на тлі боротьби з фашизмом і націонал-соціалізмом. Страх перед тиранією, що ґрунтується на неосвіченості натовпу, а також перед вправними демагогами, котрі апелюють не до розуму слухачів, а до інстинктів, переслідував уже мислителів Античності. Певною реакцією на це стало утвердження панування філософів або щонайменше освіченої аристократії, для яких основотворчими засадами стали раціональні начала. Водночас, однак, існує не менш важлива традиція, яка ставить під сумнів чітке розмежування між розумом і нерозсудливістю, наприклад, праця Фуко про божевілля²⁰.

Схоже розрізнення, як і в сучасних ідеологів «брехливі преси» («*Lügenpresse*»-*Ideologen*), спостерігається вже у Декарта, який у своїх *Медитаціях*²¹ артикулює подібний універсальний сумнів. Проте у нього це розрізнення можна подолати, якщо уявити існування доброго Бога, який забезпечує пізнаваність світу. Застосовуючи це до нинішньої дискусії, його аргументом було б те, що ми *мусимо* вірити у принципову благонадійність (*Vertrauenswürdigkeit*) інформації, що розповсюджується інституціями, щоб не потрапити під універсальний сумнів і щоб уява (*Einbildung*) та правда не відрізнялися – їм потрібно надати прямо-таки релігійної упевненості. Але зрозуміло, що це «мусимо» не може мати логічний, а лише прагматичний характер – навіть якщо воно дає комусь корисний інструмент протидії надто вже масштабній недовірі до установ.

Зараз слід висловити фундаментальне заперечення як проти ідеалістичних античних філософів, так і Декарта та його наступників: що поганого в

¹⁵ Про нещодавнє обговорення «натовпу», яке надихнуло на розмірковування в цій частині, див. Frank Ruda: *Hegels Pöbel. Eine Untersuchung der «Grundlinien der Philosophie des Rechts»*, Konstanz 2011 und Dieter Thomä: *Puer robustus. Eine Philosophie des Störenfrieds*, Berlin 2016.

¹⁶ Jean Paul Sartre: *Überlegungen zur Judenfrage*, Hamburg 1994.

¹⁷ Adorno, Theodor W. / Horkheimer, Max: *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, 15. Auflage, Frankfurt a. M. 2004.

¹⁸ Georg Lukács: *Die Zerstörung der Vernunft. Der Weg des Irrationalismus von Schelling zu Hitler*, 4. Auflage, Berlin / Weimar 1988.

¹⁹ Jürgen Habermas: *Der philosophische Diskurs der Moderne. 12 Vorlesungen*, Frankfurt a. M. 1988.

²⁰ Foucault, Michel: *Wahnsinn und Gesellschaft. Eine Geschichte des Wahns im Zeitalter der Vernunft*, Frankfurt a. M. 1969.

²¹ René Descartes: *Meditationen. Herausgegeben von Andreas Schmidt*, 2. Auflage, Göttingen 2011.

скептицизмі та суб'єктивізмі? Хіба вони не рухають історію вперед? Вони не вказують на об'єктивні проблеми, які аж ніяк не є лише примхами? Чи не вони є ознакою (Signum) сучасності, умовою свободи? Чи не може суб'єктивістський простак (Pöbler) бути охарактеризований як герой, який завжди повстає проти культурних, економічних та політичних еліт, а філософи видаються відчайдушними консерваторами, котрі під виглядом «раціональності» здобувають лише на системах легітимації свої привілеї?

Заперечення проти заперечення є так само зрозумілим: що є іще гірше з Трампом, аніж це було з Гітлером? Тож чи стоїть вибір лише між раціоналізмом і необґрунтованим суб'єктивізмом, що врешті-решт впирається в фашизм? Між філософськи завуальованою довірою до існуючої моралі (Sittlichkeit) та релігії – з одного боку, насильством та свавіллям – з іншого? Але чи немає підстав підозрювати, що останнє слово розуму – це не свобода, а насильство, свавілля та нав'язування? Питання полягало б у тому, чи не існує іншої альтернативи думати про різницю між розумом і непоміркованістю, не вкладаючи їх одночасно в щось одне. Теза, яку слід далі обґрунтувати, полягає в тому, що таку модель самокритичної раціональності можна знайти у Ніцше.

IV. Розум натовпу: Ніцше

Ніцше – це щось на зразок Діогена в сучасній філософії: як той, так той ходять ринком сучасних їм ідей і виводять їх на чисту воду, засобом діалектичних тонкощів і полемічних жестів вказуючи на їхню порожнинність (Hohlheit). Ніцше вважають прихильником радикального суб'єктивізму, і, відповідно, як у вищезгаданих творах Лукаша та Габермаса, – найважливішим інтелектуальним зачинателем (Wegbereiter) фашизму. «Фактів немає, є лише інтерпретації», – пише він у неопублікованих фрагментах (Nachlassfragment) від 1887 р.²² і, таким чином, видається, попередником Трампового «постфактичного» розуміння політики та відповідних ідеологів, таких як Г'юз. Дитина слугує йому найвищим рівнем духу (Geist)²³, і він нівелює різницю між дитинством і дорослістю, вигадкою і правдою²⁴.

²² Friedrich Nietzsche: *Nachgelassene Fragmente. Herbst 1885 bis Herbst 1887. Kritische Gesamtausgabe* Bd. VIII/1, Berlin / New York 1974, S. 323.

²³ Vgl. etwa Friedrich Nietzsche: *Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen. Kritische Studienausgabe* Bd. 4, 13. Auflage, München 2011, S. 29–31.

²⁴ Vgl. etwa Friedrich Nietzsche: *Menschliches, Allzumenschliches I und II. Kritische Studienausgabe* Bd. 2, 6. Auflage, München 2012, S. 493.

Ніцше, безсумнівно, є важливою іконою руху «старих-правих» («alt-right»-Bewegung), а також й «нової правиці» («Neuen Rechten»). Але все ж Трамп і його головний стратег Беннон не відповідають цим смислам (Stichwortgeber). Вони жодного разу публічно не висловлювалися про Ніцше, натомість вони обидва прикидаються консерваторами в досить класичному сенсі і позитивно ставляться до Біблії та традиційних цінностей. Якщо ви на вебсайті Беннона (breitbart.com) введете в пошуковик слово «Ніцше», то хоча й з'являться деякі згадки, проте в тих статтях Ніцше або оцінюється нейтрально, або описується як передвісник панівного «постмодерністського релятивізму». Тож питання полягало б у тому, чи є Трамп, якщо не свідомо чи принаймні публічно, то щонайменше *об'єктивно* ніцшеанцем, оскільки він втілює тип, який уже задалегідь визначений у філософії Ніцше. Тож чи є Трамп «дитиною» в ніцшеанському сенсі, ба навіть надлюдиною типу Наполеона чи Чезаре Борджіа? Чи він практикує «велику політику», вільну від (рабських) моральних обмежень-примусів?

Щоб краще зрозуміти та класифікувати Ніцшеву критику істини [читай – правди], допоміжним у розгляді може стати згадана вже фраза із неопублікованих фрагментів (Nachlass), яка, як мантра, повторюється в сучасних американських дискусіях про Трампа та Ніцше: проти позитивізму, який перебуває у параметрах феномену, «існують лише факти», хоч я б сказав: ні, немає фактів, лише інтерпретації. Ми не можемо визначити факт «сам по собі»: це, можливо, безглуздя – чогось подібного хотіти. «Це все суб'єктивно», скажете Ви: але це вже *інтерпретація*; «суб'єкт» – це не те, що дається (Hinzu-Erdichtetes), а те, що додається (Dahinter-Gestecktes). Чи необхідно врешті поставити інтерпретатора позад інтерпретації? Це вже поезія, гіпотеза.

Настільки слово «пізнання» має сенс, наскільки й світ є пізнаваний: але його можна трактувати по-різному, він не має поза собою сенсу, а лише незліченні смисли «перспективізму».

Власне наші *потреби* є тим, що *тлумачить світ*: наші інстинкти та їх за (Für) і проти (Wider). Кожен інстинкт – це своєрідний спосіб панування, у кожного є своя перспектива, яку він хоче нав'язати всім іншим інстинктам як норму²⁵.

Найпершим, що впадає в око, є те, що Ніцше формулює речення як заперечення на визначену позицію, яку він позначає «позитивізмом», і до того ж ще й в умовному способі. Тож це в жодному разі не варто розуміти як просту тезу, а радше як анти-тезу і як гіпотезу. Це «позитивізм» обстоює таке: у світі є чітко розрізнені факти, які одразу безпо-

²⁵ Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente*, S. 323.

середньо доступні свідомості. Особливість Ніцшевої позиції-заперечення (Erwiderung) полягає у тому, що він також трактує «суб'єкт» як ілюзорний «факт» («Factum»); це навіть необхідно виявляти як фікцію. Суб'єктивізм, який розглядає світ як безсенсовним набір непеєднаних між собою фактів, інтерпретує їх на власний розсуд і це є лише зворотним боком наївного реалізму, який видає факти за остаточну достовірність. Обидва уявлення – це абстракції того, як функціонують реальні знання: перед кожною усвідомленою, осмисленою інтерпретацією ми завжди маємо проінтерпретований світ за допомогою наших, хоча й неусвідомлених, інстинктів, які панують над нами. Якщо ми не перебуваємо в модусі рефлексії, ми не бачимо жодних «фактів» і не є «суб'єктами», а тільки дітьми, які бавляться й пізнають світ у дуже наївному сенсі.

Делікатне, часто порушуване питання, яке тут виникає, звичайно, полягає в тому, чому ця концепція пізнання повинна мати менші засновки «даності» («hinzugedichtet»), ніж позитивістська, точніше кажучи, суб'єктивістська. Однак Ніцше визнає, що світ є нібито пізнаваний «настільки [...], наскільки слово 'пізнання' має сенс». Сенс, звісно, підпорядкований слову пізнання настільки, наскільки йому відповідає інстинкт, тобто є інстинкт до пізнання. У цьому немає сумнівів, інакше не було б позитивізму, суб'єктивізму тощо. Іншими словами: хоча відрефлексоване, «доросле» ставлення до світу, яке передбачає предмет, об'єкт та факти, є уявою, але це (звичайно) не «проста» уява. Також це виражає певний режим доступу до світу; ба більше: самі пізнавальні обмірковування афоризму написані в цьому модусі доступу до світу. З точки зору «дорослого» постає усвідомлення того, що у правді (Wahrheit) немає пізнання. Тому пізнання як модус відкриття світу фундаментально не знецінюється, стикаючись з іншим, воно стає помітним лише як одна з багатьох можливих перспектив, яку можна було б охарактеризувати як «дитяче». Останнє також мало б поставати необхідною умовою для «дорослого» настільки, наскільки доросла перспектива визнає

таку перемену проти самої себе: «дитяче» завжди розташоване в контексті значення, яке воно не встановило саме собою. Це має сенс лише тому, що виникає з такого невідрефлексованого контексту значення, яке завжди розташоване в контексті значення.

Це самопізнання пізнання пов'язане з критикою раціоналістичної позиції, яка характеризує всю філософську традицію: розум – це не щось першочергове, а щось опосередковане. Це також спричиняє релятивізацію позитивної оцінки, яку філософи завжди давали «дорослій» («зрілій») частині душі. Сьогодні така оцінка не є безвідносно позитивною (про це вже не можна сказати взагалі), а

лише відносно позитивною стосовно нераціональних потреб, які «самі собою» не є ані позитивними, ані негативними, а просто є. Але це не означає, що сам розум сам мав би бути негативним; беручи до уваги певну конфігурацію інстинктів (Triebkostellationen), це може бути навіть дуже добре.

Основні переваги ставлення дорослого до світу очевидні: людина, яка завжди діє лише відповідно до своїх «нижчих» інстинктів і влаштовує світ відповідно до них, на практиці в довгостроковій перспективі зазнає невдачі, навіть якщо хтось періодично «повертає її на землю», навіть якщо вона завдяки своїй дитячій захопленості та рішучості може мати короткочасну перевагу над більш вдумливою людиною. Відповідно, розум був би слугою інстинктів, а його завданням було б спонукати їх до процвітання.²⁶ Однак це ще не дає відповіді на питання, які інстинкти це мусять бути, яким розум повинен сприяти, а які приборкувати. Здається, це просто зводиться до боротьби, в якій переважають сильніші, а слабші гинуть. У політичному вимірі все зводиться до боротьби за владу, в якій аргументи та міркування відіграють лише інструментальну роль – тоді постало б питання, чи не краще надати інстинктам якомога меншої ваги, щоб погамувати боротьбу за владу й враховувати всі інстинкти. Тоді ми знову постали б перед питанням раціоналізму проти ірраціоналізму, лише тепер на тлі перспективи, яка вже не є моральною, а орієнтованою на зиск. І було б цілком незрозуміло, як можна поєднати містом ці дві перспективи, адже прийняття перспективи, орієнтованої на зиск, передбачає, що хтось узагальнив певні стандарти раціональності.

«Перспектива» – це вже згаданий ключовий термін, який може допомогти нам принципово поіншому зрозуміти взаємозв'язок між раціональною та ірраціональною перспективами. Варто б нагадати відомий уривок, в якому Ніцше найчіткіше формулює свою концепцію «перспективізму»: «Припустімо, що така втілена воля до суперечності та проти-природного була б застосована у філософуванні: на що спрямувала б вона найпритаманніше для неї свавілля? На те, що з усією певністю відчують як істину, як реальність; вона почне дошукуватися омани саме там, де справжній життєвий інстинкт найбезперечніше вбачає істину. Вона, [...], зведе тілесність до ілюзії; так само і страждання, множинність, протиставлення уявлень «суб'єкт» і «об'єкт» — все це виявиться оманою і нічим іншим,

²⁶ Vgl. Friedrich Nietzsche: *Die Geburt der Tragödie / Unzeitgemäße Betrachtungen I-IV / Nachgelassene Schriften 1870-1873. Kritische Studienausgabe* Bd. 1, 10. Auflage, München 2015, S. 157-334 & 873-890, aber auch Nietzsche, *Also sprach*, S. 39-41.

крім омани! Перестати вірити власному «Я», самому заперечувати власну «реальність» – який тріумф! І то не просто над почуттями, над очевидним, а набагато вищий тріумф, згвалтування і катування розуму, – і з якою тоді втіхою на вершині своєї перемоги аскетична самозневага розуму і його глум над собою проголошують: «Існує царство істини і буття, але саме розумові шлях буде *закритий*» [...] Не будьмо, зрештою, саме тому, що ми пізнавачі, невдячними за такі рішучі зміни звичних перспектив і оцінювання [...] Побачити якимось інакше, *прагнути* побачити інакше – це вже чи малий вишкіл і підготовка інтелекту до його колишньої «об'єктивності» – якщо цю об'єктивність розуміти не як «незацікавлене споглядання» (що є не чим іншим, як нерозуміння і безглуздя), а як уміння *мати владу над* своїми «за» і «проти», ставити й знімати їх, щоб використовувати якраз для інтерпретації *розмаїття* перспектив та афектів. [...], стережимся надалі давніх небезпечних нісенітниць про уявлення, які накинули нам «чистий, позбавлений жадань і страждань позачасний суб'єкт пізнання», стережимся мацаків таких суперечливих уявлень, як «чистий розум», «абсолютна духовність», «пізнання в собі», що завжди вимагають уявити око, яке аж ніяк не можна уявити, око, яке взагалі не повинно мати погляду, спрямованості в якийсь бік, перспективи і в якому мають бути паралізовані, мають бути відсутні активні та інтерпретаційні сили, що тільки завдяки їм зір і є баченням чогось; отож від ока тут завжди вимагають безглуздя і нерозуміння. Існує *тільки* перспективний зір, *тільки* перспективне «пізнання»; і що *більшій кількості* афектів ми надаємо слово, обговорюючи якийсь предмет, що більше очей, різних очей, ми спроможемося спрямувати на нього, то повнішим буде нашим «уявленням» про цей предмет, наша об'єктивність»²⁷.

У першій половині цього абзацу описано абсолютне завищення раціональності, яке заходить настільки далеко, що в ній основні категорії звичайного самі зредуковуються і, врешті-решт, залишається лише повна порожнеча. Це той самий рух самозредукування розуму, який Ніцше у цитованому фрагменті намагається здійснити. Психологічним мотивом цього саморедукування називається надзвичайно сильна воля до влади.

Доведений до крайності інстинктивний скептицизм створює таку перспективістську концепцію

пізнання, яка полягає не в безумовному утвердженні певного інстинкту, а в здатності охопити кілька поглядів на предмет. Через це предмет не стає «об'єктом» у розумінні критикованої класичної теорії пізнання, а може лише приблизно наблизитися до «об'єктивного» сприйняття (оскільки існує безмежна кількість можливих поглядів). Проте, він так само мало (предмет) з певною прийнятою перспективою ідентичний світові, бо інакше не було б можливості прийняття різних точок зору.

Як найкраще поєднувати більше перспектив і в такий спосіб досягати одного, нехай не більш об'єктивного, та все ж кращого розуміння предмета? І тут напевно йдеться про владу, а саме про радість від того, щоб, по-перше, у такий спосіб власні інстинкти тримати під контролем; по-друге – щоб посилити владу над предметом, який я поступово уподібню собі.

Зазначу, що йдеться не про накопичення великої кількості «фактів» про предмет, а все ж про здатність пізнавати те, що на основі тієї самої кількості фактів можливі дуже різні перспективи, які не зводяться до однієї, нової, всеохопної та загальної перспективи. Влада проявляється саме у тому, що витримує протиріччя між різними поглядами. Зрештою, навіть дитина не задовольняється однією перспективою: є те, що змушує її рухатись – допитливість, бажання нових неочікуваних історій та образів, що дозволяють їй розгледіти зовсім нові, невідганані, аспекти світу. Отже, в тілі є щось – назвали б ми це волею до влади, допитливістю чи спрагою до пригод – що без будь-яких цілеспрямованих міркувань спонукає тіло трансцендувати й уподобити собі більші аспекти того, що не є тілом, – і себе самого в цьому русі в такий спосіб також змінити.

У іншому місці з пізніх праць Ніцше описує це самовладання дещо іншими словами: «[...] я встановлюю одразу ж три завдання, заради яких потрібні вихователі. Треба навчитися *бачити*, треба навчитися мислити, треба навчитися *говорити* і *писати*: метою всіх трьох є аристократична культура. Навчитися *бачити* – привчити очі до спокою, до терпіння, привчити наближати-до-себе; відкладати судження, навчитися обходити й охоплювати окремий епізод з усіх боків. Такою є *перша* підготовка до духовного розвитку: *не* реагувати негайно ж на роздратування, а набути гальмівних та ізолюючих інстинктів. Навчитися *бачити*, як я це розумію, є майже тим самим, що нефілософською мовою називається сильною волею: істотне в цьому саме *не* «хотіти», а *могти* відкладати рішення. Вся духовна нездатність чинити опір подразненням: людина *повинна* реагувати, вона йде за кожним імпульсом. У багатьох випадках така необхідність є вже хвороб-

²⁷ Friedrich Nietzsche: *Jenseits von Gut und Böse / Zur Genealogie der Moral. Kritische Studienausgabe* Bd. 5, 12. Auflage, München 2012, S. 363–365. [Цит. за українським перекладом: Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі/ Пер. з нім. А.Онишко. Львів: Літопис, 2002. С. 280–281].

ливністю, занепадом, симптомом виснаження, – майже все, що нефілософське невігластво називає «пороком», є тільки ця фізіологічна нездатність не реагувати. Застосування вишколу *бачити* означає ставати повільним, недовірливим, таким, що чинить спротив. Чуже, *нове* усіякого виду змушує спершу підходити до себе з ворожим спокоєм – сахаеться від нього. Розкриття всіх дверей, покірне лежання на череві перед кожним маленьким фактом, готовність у будь-який час влизити, вторгтися в інших і в інше, словом, знаменита сучасна «об'єктивність є поганим смаком і неаристократичною *par excellence*»²⁸.

Піддатися спокусі й одразу реагувати на всі «факти» та аргументи означає не контролювати свої інстинкти, не мати особливо об'єктивного вільного доступу до світу. Натомість, здатність *бачити* є необхідною передумовою для всіх подальших інтелектуальних можливостей, які виходять за межі цього, а також для будь-якої раціональності та чесності.

Тож річ не в тім, що певні люди зловмисно протистоять фактам і аргументам, а проблема у тому, що вони не здатні *бачити* того, що їм бракує спокою і самоконтролю, щоб не просто слідувати своїм нахилам і накидатися на все, що їм (якось) близьке, і одразу ж діяти на цій основі, а в спокої і без тиску розібратися з різними точками зору, а вже тоді діяти. І справа не стільки у тому, що поспішні дії можуть завдати певної шкоди, адже приборкати власні інстинкти зі страху заподіяти шкоду було би швидше ознакою слабкої волі; радше волю до самоконтролю слід розглядати як самоціль, а мотивація полягатиме в радості від збільшення влади.

Ця нездатність *бачити* є насправді не тим, проти чого можна сперечатися, оскільки «хворобу ока не опротестовують. [...] Мені здається, що терміни 'істинно' і 'хибно' в цій оптиці не мають значення» (Ebd., S. 51). Проте водночас вона не є тим, що могло б бути характерною особливістю цих людей: швидше йдеться про загальний феномен сучасного суспільства, як це провидливо усвідомлював сам Ніцше. Обидві сторони політичного поля бою є однаково сліпими у тому сенсі, що вони не здатні посправжньому іншу перспективу *зрозуміти* – що також означало б поглинати, можливо, навіть обґрунтовані аспекти позиції іншого і тим самим зміцнювати власні. Натомість, політичні дебати переростають у боротьбу за наймодніші гасла та найпривабливіші *пости* і *твіти*.

Ніцше, на відміну, наприклад, від Гегеля, вказує на те, що ірраціональність є не просто

партикулярною, а структурною проблемою сучасних суспільств. Але, на відміну від Гегеля та більшості інших філософів, він описує проблему як *фізіологічну*: йдеться не про боротьбу між двома онтологічно різними «царинами», а вона радше відбувається на одній площині; це боротьба між двома різними інстинктами, точніше кажучи конфігурацією інстинктів. Вони не є просто статично даними, але їх можна змінювати засобом виховання. Отже, насправді, важливим є інший вид виховання – виховання здатності бачити.

V. Висновок: для виховання далекоглядності

Філософський діагноз релятивізує суворе розділення на «сферу розуму» і «сферу нерозуму». Не існують просто «добрі» чи «погані» хлопці, а є лише один тип політика, який означається певною слабкістю волі і походить з культурного середовища, що характеризується таким звироднінням; постмодерний світ фейсбуку отримує президента, якого він заслуговує. Це сказано без зловтішань і радше закликає до того, щоб егіду Трампа розглядати не просто під моральним кутом зору, а серйозно сприймати його як симптом набагато фундаментальнішої соціальної тенденції, яку Ніцше міг би описати як масове «самозречення»²⁹. Самозречення, якому можна було б протидіяти фундаментальними реформами в системі освіти, а не просто тільки ворожістю (*Feindseligkeit*) чи моральними закликами. Тож проблема полягає не в «суб'єктивізмі» Трампа і його прибічників, а радше в тому, що вони не є *реальними* суб'єктами.

Відповідь на питання «що ми маємо робити, якщо аргументи не спрацьовують?» не може, звісно, полягати у прямих вказівках на дію – це було б симптомом слабкого, поспішного, короткозорого розуму. Вона може критися у постановці більш фундаментального питання: як ми можемо змінити не лише наші навчальні заклади, але й також культурні установи, соціальний та політичний порядок у такий спосіб, щоб тип «Трамп» не зміг більше виникнути? Першим кроком може бути самостійна практика далекозорості і головне завчасно не повірити у те, що ти вже на боці «добрих», «дорослих» і «розумних»: маленький Трамп є в кожному з нас.

ЛІТЕРАТУРА/REFERENCES

Adorno, T. W., Horkheimer, M. (2004). *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, 15. Frankfurt a. M.: S. Fischer Verlag GmbH.

Baudrillard, J. (1991). *La Guerre du Golfe n'a pas eu lieu*. Paris: Galilée.

²⁸ Friedrich Nietzsche: *Der Fall Wagner / Götzen-Dämmerung / Der Antichrist / Ecce homo / Dionysos-Dithyramben / Nietzsche contra Wagner. Kritische Studienausgabe* Bd. 6, 10. Auflage, München 2011, S. 108 f.

²⁹ Vgl. etwa Nietzsche, *Jenseits*, S. 134-137.

- Blake, A. (2017). Kellyanne Conway says Donald Trump's team has «alternative facts». Which pretty much says it all. *The Washington Post*, 22.01.17. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2017/01/22/kellyanne-conway-says-donald-trumps-team-has-alternate-facts-which-pretty-much-says-it-all/?utm_term=.56d1b77b1ca2
- Descartes, R. (2011). *Meditationen. Herausgegeben von Andreas Schmidt, 2.*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Evon, D. (2017). *Matters of Size*. Retrieved from <http://www.snopes.com/trump-inauguration-viewership/>
- Farand, C. (2017). Donald Trump did not write his inauguration speech, White House admits. *Independent*, 22.01.17. Retrieved from <http://www.independent.co.uk/news/world/politics/white-house-admitted-donald-trump-inauguration-speech-stephen-miller-steve-bannon-batman-a7540046.html>
- Foucault, M. (1969). *Wahnsinn und Gesellschaft. Eine Geschichte des Wahns im Zeitalter der Vernunft*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Griggs, T., Wallace, T., Yourish, K. (2017). Trump's Inauguration vs. Obama's: Comparing the Crowds. *The New York Times*, 20.01.17. Retrieved from <https://www.nytimes.com/interactive/2017/01/20/us/politics/trump-inauguration-crowd.html?r=0>
- Habermas, J. (1988). *Der philosophische Diskurs der Moderne. 12 Vorlesungen*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Healy, P. (2017). Donald Trump Says He's Not Surprised by Meryl Streep's Golden Globes Speech. *The New York Times*, 09.01.17. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2017/01/09/movies/trump-meryl-streep-golden-globes-speech.html?r=0>
- Hunt, E. (2017). Trump's inauguration crowd: Sean Spicer's claims versus the evidence. *The Guardian*, 22.01.17. Retrieved from <https://www.theguardian.com/us-news/2017/jan/22/trump-inauguration-crowd-sean-spicers-claims-versus-the-evidence>
- Lee, T. B. (2017). *Trump claims 1.5 million people came to his inauguration. Here's what the evidence shows*. Retrieved from <http://www.vox.com/policy-and-politics/2017/1/21/14347298/trump-inauguration-crowd-size>
- Lukács, G. (1988). *Die Zerstörung der Vernunft. Der Weg des Irrationalismus von Schelling zu Hitler*. Berlin-Weimar: Aufbau-Verlag.
- Nietzsche, F. (1974). *Nachgelassene Fragmente. Herbst 1885 bis Herbst 1887. Kritische Gesamtausgabe* Bd. VIII/1. Berlin-New York: de Gruyter.
- Nietzsche, F. (2011a). *Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen. Kritische Studienausgabe* Bd. 4. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG.
- Nietzsche, F. (2011b). *Der Fall Wagner / Götzen-Dämmerung / Der Antichrist / Ecce homo / Dionysos-Dithyramben / Nietzsche contra Wagner. Kritische Studienausgabe* Bd. 6. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG.
- Nietzsche, F. (2012a). *Jenseits von Gut und Böse / Zur Genealogie der Moral. Kritische Studienausgabe* Bd. 5. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG.
- Nietzsche, F. (2012b). *Menschliches, Allzumenschliches I und II. Kritische Studienausgabe* Bd. 2. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG.
- Nietzsche, F. (2015). *Die Geburt der Tragödie / Unzeitgemäße Betrachtungen I-IV / Nachgelassene Schriften 1870-1873. Kritische Studienausgabe* Bd. 1. München: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG.
- Ruda, F. (2011). *Hegels Pöbel. Eine Untersuchung der «Grundlinien der Philosophie des Rechts»*. Konstanz: Konstanz University Press.
- Sartre, J.-P. (1994). *Überlegungen zur Judenfrage*. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch.
- Thomä, D. (2016). *Puer robustus. Eine Philosophie des Störenfrieds*, Berlin: Suhrkamp.
- Trump, D. J. (2017). *Remarks of President Donald J. Trump – As Prepared for Delivery. Inaugural Address*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/inaugural-address>
- Qiu, L. (2017). Fact-checking Donald Trump's inaugural address. *Politifact*, 20.01.17. Retrieved from <http://www.politifact.com/truth-o-meter/article/2017/jan/20/donald-trumps-inaugural-address-fact-checked/>